

ДЕРЖАВНИЙ АПАРАТ У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ КОНФІГУРАЦІЇ ВЛАДИ

STATE APPARATUS UNDER TRANSNATIONAL CONFIGURATION OF POWER

У статті здійснено спробу вирізнити державний апарат у транснаціональній конфігурації влади. З перспективи концепції транснаціонального капіталістичного класу, в межах якої останній тлумачиться як глобальний правлячий клас, котрий вибудовує нову (транснаціональну) інституціональність, державний апарат постає як такий, що влітається у загальний процес конструювання транснаціональної держави. Функціональне призначення державного апарату вбачається у послідовному просуванні глобалізації, практики «транснаціонального накопичення», усуванні перешкод для діяльності транснаціонального капіталістичного класу. Сполучаючись із різними транснаціональними інституціями, державний апарат перетворюється на транснаціональний державний апарат, який використовується транснаціональним капіталом із метою конвертації економічної сили у наднаціональну політичну владу.

Ключові слова: влада, глобалізація, держава, державний апарат, транснаціоналізація, транснаціональний капіталістичний клас.

В статті предпринята попытка определить диспозицию государственного аппарата в транснациональной конфигурации власти. С перспектив концепции транснационального капиталистического класса, в рамках которой последний интерпретируется как глобальный правящий класс, выстраивающий новую (транснациональную) институциональность, государственный аппарат представляется влитенным в общий процесс конструирования транснационального государства. Функциональное

предназначение государственного аппарата видится в последовательном продвижении глобализации, практики «транснационального накопления», устранении преград для деятельности транснационального капиталистического класса. Соединяясь с различными транснациональными институциями, государственный аппарат превращается в транснациональный государственный аппарат. Последний исползуется транснациональным капиталом для конвертирования экономической силы в наднациональную политическую власть.

Ключевые слова: власть, глобализация, государство, государственный аппарат, транснационализация, транснациональный капиталистический класс.

The article attempts to distinguish the state apparatus under transnational configuration of power. From the point of view of the concept of a transnational capitalist class, according to which the latter is interpreted as the global ruling class building a new (transnational) institutional system, the state apparatus appear as those which are intertwined in the general process of the transnational state constructing. The functional purpose of the state apparatus seen in the consistent advancing of globalization, the practice of "transnational accumulation", removing obstacles to the activity of the transnational capitalist class. All together with various transnational institutions, the state apparatus turn into a transnational state apparatus. The last is used by transnational capital in order to convert economic power into supranational political power.

Key words: power, globalization, state, state apparatus, transnationalization, transnational capitalist class.

УДК 361: 339.92

Пугач В.Г.

к. політ. наук, доцент,
доцент кафедри політології, соціології
та соціальної роботи
Міжрегіональна Академія
управління персоналом

Постановка проблеми у загальному вигляді. Посилення процесів глобалізації й транснаціоналізації особливим чином позначається на здійсненні державою своїх «традиційних» функцій. Внаслідок вказаних процесів національна держава втрачає монополію на прийняття політико-управлінських рішень, значно обмежуються її можливості щодо контролю за власною економікою. Роль та значення національних урядів у низці важливих питань нівелюється, що перетворює їх на «безнадійно «місцеві» уряди». Поступово держава-нація «спроваджується» зі сфери світової політики, яка вже не стосується виключно міждержавних відносин. Політичний (правлячий) клас втрачає національно-державну ідентичність, його «політична формула» вже не «перебуває у гармонії з почуттями, найбільш поширеними серед цього народу». Натомість охоплений транснаціоналізацією, цей клас, який С. Гантінгтон влучно назвав «мертвими душами», діє за логікою глобального, а не державного й національного. Ці та

інші тенденції створюють тло, на якому з'являється нова (транснаціональна) конфігурація влади, характерологічними особливостями якої є розмивання політичної суб'єктності держави, конфіскація її влади наднаціональними, недержавними акторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатний англійський соціолог З. Бауман зауважує: «Справді, ніхто вже не очікує, що новопосталі держави, як і ті, які давно існують в їхньому нинішньому стані, зможуть виконувати більшість функцій, які колись вважалися головним сенсом існування центральної бюрократії» [1, с. 54]. Розмірковуючи над проблемою «експропріації держави», англійський вчений солідарний із фінським філософом Г.Г. фон Райтом, який відповідальність за «розкладання» національної держави покладає на сили, що мають транснаціональний характер. Зрештою, Бауман констатує «життєву зацікавленість» глобальних фінансових, торговельних та інформаційно-промислових кіл в існуванні «слабких держав», «квазідержав»,

котрих можна «легко звести до рівня місцевих поліцейських округів, які забезпечують мінімальний порядок, необхідний для бізнесу, при цьому можна не боятися, що вони зможуть ефективно обмежити свободу глобальних корпорацій» [1, с. 58].

Значущими в контексті проблеми, що досліджується у цій статті, є наукові доробки низки вчених, які концентрують увагу на формуванні, організації та функціонуванні транснаціонального капіталістичного класу. Піонерами у вивченні знань про класову структуру глобального суспільства вважаються канадський дослідник Р. Кокс, який ще у 1987 р. вказував на виникнення транснаціонального політичного класу, санкціонованого інтернаціоналізацією виробництва, що, своєю чергою, призводить до інтернаціоналізації держави [2], та англо-канадський дослідник С. Джілл, який наголошував на «розвитку транснаціональної фракції капіталістичного класу». Вагомий внесок у розробку концепції транснаціонального капіталістичного класу здійснили британські дослідники Л. Скляр, П. Робінс, американські вчені В. Робінсон, Дж. Харріс. Феномен транснаціонального капіталістичного класу перебуває в центрі дослідницької уваги й інших вчених, зокрема, британців В.К. Керолла [3], А. Білера, американських дослідників К. Чейз-Данна, Дж. Спрага, В. Бурріса, К.Л. Стейплза та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз актуальних теоретичних доробків із транснаціональної проблематики дав змогу виявити низку питань, мало артикульованих у межах транснаціонального наукового дискурсу. Зокрема, у цьому теоретичному контексті досить імпліцитний характер мають нарації, пов'язані з розумінням ролі і значення держави та її апарату в системі управління суспільними процесами в умовах глобального порядку.

Мета статті полягає у виявленні специфіки присутності державного апарату у транснаціональній конфігурації влади.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації й транснаціоналізації, вочевидь, вихолощують державні структури, підкреслюють ретроризацію їх національної форми, наголошують на анахронічності поняття «державний суверенітет». Глобальне усуває національну державу «як визначальну оправу соціального буття. У новій оправі глобальні потоки – у медіашафтах, етношафтах, фінансошафтах і техношафтах – починають обіймати таку саму, а то й навіть центральнішу позицію, ніж національні інституції» [4, с. 18]. Іншими словами, триває радикальна зміна

акторів у владно-управлінській системі: наднаціональні структури, міжнародні неурядові організації починають заступати своїх «національних відповідників». «Ідея держав як автономних, незалежних утворень руйнується під спільним тиском валютних союзів, CNN, інтернету й неурядових організацій. Проте, – зауважує американський вчений С.Д. Краснер, – ті, хто проголошує смерть суверенітету, помиляються. Національна держава має гострий інстинкт виживання і нині адаптована до нових викликів – навіть викликів глобалізації» [5]. На думку деяких дослідників, адаптація держави проявляється у змінах її функцій. Зокрема, німецький вчений Д. Грім вважає, що держава втрачає свої традиційні функції захисту внутрішньої та зовнішньої безпеки, натомість отримує нові функції у галузі освіти, науки, соціальної політики. Значна частина дослідників наголошує на тому, що адаптація держави та її структур відбувається шляхом їх транснаціоналізації. Так, на думку В. Робінсона, розмірковування у дусі парадигми національної держави не релевантні подіям, які відбуваються у XXI ст. Глобалізація для Робінсона постає як «якісно нова епоха у нинішній еволюції глобального капіталізму, що характеризується, передусім, зростанням справді транснаціонального капіталу та інтеграцією (або реартикуляцією) більшості країн світу у нову глобальну виробничу та фінансову систему» [6, с. 350]. З'являється транснаціональний капіталістичний клас, який формується без прив'язки до певної території, матеріальною базою для якого натомість слугують глобальна економіка й транснаціоналізація капіталу. Цей клас гетерогенний та не є «внутрішньо уніфікованим», єдине, що його об'єднує – «захист та розширення глобального капіталізму» [7, с. 179]. Скляр виокремлює 4 фракції у структурі транснаціонального капіталістичного класу, кожна з яких виконує специфічні функції: 1) власники та менеджмент транснаціональних компаній (корпоративна фракція); 2) бюрократія та політики, що глобалізуються (державна фракція); 3) професіонали, що глобалізуються (технічна фракція) та 4) бізнесмени і медіа (конс'юмеристська фракція) [8, с. 145]. Ядро композиції транснаціонального капіталістичного класу становить корпоративна фракція, членами якої є представники різних націй та громадяни різних держав. Решта фракцій є партнерами корпоративної фракції, без яких домінуюча фракція все ж не може обійтися.

Транснаціональний капіталістичний клас, зауважує Робінсон, дедалі частіше демонструє глобальну політичну спроможність та ствер-

джує себе на світовій арені як цілеспрямованого актора: «Транснаціональні бізнес-групи стали потужним лобі у багатьох країнах світу, що прагнуть змінити державну політику задля просування групових інтересів тих, хто інтегрується у транснаціональні схеми» [6, с. 356]. Схожу думку висловлює Скляр, зауважуючи: «Транснаціональні корпорації (ТНК) беруть активну участь у різноманітних політичних заходах, які відбуваються на усіх рівнях політичної сфери» [9, с. 159]. Крім того, «транснаціональні фракції» або «захопили» національні уряди, або посіли такі позиції, що дають їм змогу впливати та переорієнтувати державну політику, використовувати державні апарати з метою поглиблення глобалізації, реструктуризації економіки, згортання національних соціальних проектів [6, с. 357]. Інакше кажучи, домінування «транснаціонального накопичення» спричинило потужний тиск на державних менеджерів щодо просування практики такого накопичення на локальному рівні, тобто забезпечення сприятливого (дружнього) середовища для транснаціонального капіталу. Національні еліти усвідомили, що відтворення їх статусу пов'язане з «ною глобальною стратегією накопичення», тож вони почали об'єднуватися у «транснаціональну фракцію національної еліти, яка сприяє та управляє новими глобалізованими схемами накопичення» [6, с. 357]. Отже, специфіка функціонування неоліберальних національних держав в умовах глобалізації криється в їх сервісному характері. Вони надали три основних послуги: 1) запровадили фіскальну, грошову-кредитну й торгову політику, що забезпечила макроекономічну стабільність та вільний рух капіталу; 2) створили базову інфраструктуру для глобальної економічної діяльності; 3) забезпечили соціальний порядок [6, с. 357–358]. Тож Робінсон наголошує: «Коли транснаціональні еліти говорять про «управління» («governance»), вони мають на увазі саме ці функції та здатність їх виконувати» [6, с. 358].

Виникнення транснаціонального капіталістичного класу, домінування «транснаціональної схеми накопичення» не спричиняє зникнення національної держави, втім, вона переживає «драматичну» трансформацію та реструктуризацію. Її інституційний апарат дедалі більше переплітається з транснаціональними інституційними мережами, перетворюючись на транснаціональний державний апарат. Останній постає як «мережа, що складається з міжнаціональних та наднаціональних політичних й економічних інститутів в поєднанні з національними державними

апаратами, котрі пронизані й трансформовані транснаціональними силами; ця мережа ще (і, можливо, ніколи) не набула ніякої централізованої форми» [6, с. 358]. Транснаціональний державний апарат містить наднаціональні організації, та все ж він не може бути зведений до наднаціональної структури глобального управління. «Ймовірніше, національні держави інкорпоровані у транснаціональну державу як «складник» більшого апарату» [10, с. 31].

Загалом Робінсон підкреслює, що національна держава не є ані доцільною, ані безсилою стосовно транснаціонального капіталу та його глобальних інститутів. «Швидше за все, – зауважує американський дослідник, – влада як здатність видавати накази та забезпечувати їх виконання, або, точніше, здатність формувати соціальні структури, переходить від соціальних груп та класів, що орієнтуються на національне накопичення, до тих, хто зацікавлений у нових схемах глобального накопичення» [6, с. 358]. Та все ж транснаціональний капіталістичний клас відчуває нестачу функціональних політичних структур для врегулювання криз, створення гегемоністського світового порядку тощо. І якщо раніше протиріччя капіталізму вирішувалися за допомогою національної державної політики, то сьогодні, звільнившись від обмежень, нав'язаних національною державою, транснаціональний капітал за допомогою апарату транснаціональної держави «намагається перетворити структурну силу світової економіки на наднаціональну політичну владу» [7, с. 185].

Американський соціолог А. Мейджор пропонує альтернативне бачення транснаціоналізації політичної влади, яке, хоча й не суперечить наявним теоріям транснаціональної держави, спрямоване на виправлення того, що Мейджор називає «основним теоретичним редукаціонізмом» неомарксистської та неовєберівської теорії держави. З цього приводу він зауважує: «Джілл та Робінсон звужують державу до «конденсації класової динаміки», у теорії Бурдьє зменшуються бюрократичні та технократичні символи й функції держави, Шоу вказує на звуження її військових функцій. Щоб здолати цей редукаціонізм, котрий приховує різноманітність та нерівномірність процесу транснаціоналізації держави, я спершу концептуалізую державу як інституціональну сукупність більш-менш сполучених органів, кожен з яких має свої функції, повноваження та ресурси, відносини з різними недержавними акторами, професійні норми і практики» [10, с. 25]. Така візія на державу, переконаний Мейджор, дасть змогу виявити важливі імплікації для теорії транснаціоналізації політич-

ної влади. «Замість того, щоб ідентифікувати єдину «транснаціональну державу» або «глобальну державу» за єдиним набором інституційних логік та історичними процесами, цей підхід відкриває аналітичний простір для множинної транснаціоналізації різних рівнів політичної влади» [10, с. 25]. Іншими словами, Мейджор, на відміну від неомарксистського та неовеберівського підходів, вважає за доцільне розглядати процес транснаціоналізації політичної влади крізь призму транснаціоналізації окремих державних органів. Втім, він визнає, що у дослідженнях представників обох вищезазначених підходів проглядається відповідь на важливе питання: «Які елементи державного апарату глобалізуються у транснаціональній історичній блоці або транснаціональну державу?» Так, зокрема, на підставі вивчення процесу формування транснаціональної держави у Латинській Америці Робінсон серед державних органів, що найбільш щільно пов'язані з транснаціональним апаратом виокремлює: міністерства закордонних справ, фінансів, економічного розвитку та Центральний Банк. І. Дезлай та Б. Гарт вказують на транснаціоналізацію державних бюрократій. Якщо ж говорити про монополію на насильство, якою, згідно з веберівською традицією політичної соціології, володіє держава, то навіть і тут, як підкреслює британський дослідник М. Шоу, ми бачимо глобалізацію держави [10, с. 31–32]. Проте такі зауваги не розкривають повною мірою процес транснаціоналізації держави. «Деякі аспекти держави помітно транснаціоналізовані, тоді як в інших транснаціональні зв'язки слабо розвинені <...> Спроба пристосувати кожен з унікальних процесів до єдиної теорії «транснаціональної держави» затьмарює важливі варіації у моделях державної транснаціоналізації, а отже, й механізми, за допомогою яких конкретні виміри транснаціональної політичної влади впливають на політичні, економічні й соціальні результати на обох рівнях: національному та глобальному» [10, с. 31]. Тож, із метою вдосконалення теорії транснаціональної держави Мейджор наполягає на необхідності актуалізації інституційного підходу, в межах якого держава постає як сукупність структурних підрозділів (міністерств, відомств тощо), кожен з яких має свої завдання, функції, організаційні можливості, зв'язки з державними та недержавними акторами. Такий ракурс дає змогу не лише визначити складники транснаціональної (глобальної) держави, але й розкрити процес їх транснаціоналізації, а також виявити механізми, завдяки яким здійснюється політична влада на транснаціональному рівні.

Висновки. Під тиском процесів глобалізації й транснаціоналізації помітно зменшується роль національної держави, трансформується її владно-управлінська система. «Масове вторгнення» наднаціональних, недержавних акторів до сфери компетенції й відповідальності держави спричиняє кризу державного суверенітету. Така специфіка сучасності, вочевидь, руйнує старі теоретичні державно-управлінські схеми та практики, спонукаючи до їх заміщення новими, релевантними новочасним умовам. Одним із варіантів такого «заміщення» є теорія транснаціональної держави, довкола якої розгорнулися жваві академічні дискусії. Транснаціональна концептуалізація держави видається досить логічною відповіддю на загальносвітові тенденції. Водночас у теоретичних доробках, що досліджують державно-управлінську проблематику крізь призму транснаціонального, на периферії наукового осмислення залишається низка важливих питань, які потребують поглибленого вивчення. Зокрема, незначною мірою артикульовані проблеми співвідношення локального та глобального у транснаціональній конфігурації влади, політичної відповідальності та інші.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Вінницького. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
2. Cox R. Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History. New York: Columbia University Press, 1987. 395 p.
3. Carroll W.K. The Making of Transnational Capitalist Class: Corporate Power in the 21st Century. London: Zed Books, 2010. 320 p.
4. Фезерстоун М., Леш С. Глобалізація, модерність і опросторювання суспільної теорії: Вступ. Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р.Робертсона; Пер. з англ. Т. Цимбала. Київ, 2013. С. 17–47.
5. Krasner S.D. Think Again: Sovereignty. Foreign Policy. 2009. Nov. 20. URL: <https://foreignpolicy.com/2009/11/20/think-again-sovereignty/>
6. Robinson W.I. Global Capitalism Theory and the Emergence of Transnational Elites. Critical Sociology. 2012. Vol. 38, № 3. P. 349–363. URL: <http://www.soc.ucsb.edu/faculty/robinson/Assets/pdf/WIDER.pdf>
7. Robinson W.I. Debate on the New Global Capitalism: Transnational Capitalist Class, Transnational State Apparatuses, and Global Crisis. International Critical Thought. 2017. Vol. 7, No. 2. P. 171–189. URL: <http://www.soc.ucsb.edu/faculty/robinson/Assets/pdf/Debate%20on%20the%20New%20Global%20Capitalism%20Transnational%20Capitalist%20Class%20Transnational%20State%20Apparatuses%20and%20Global%20Crisis.pdf>

8. Sklair L. Democracy and the Transnational Capitalist Class. *Annals*. 2002. Vol. 581. P. 144–157. URL: <https://www.uni-muenster.de/PeaCon/global-texte/r-m/144sklair.pdf>

9. Sklair L. The Transnational Capitalist Class and Global Politics: Deconstructing the Corporate–State Connection. *International Political*

Science Review. 2002. Vol. 23, No. 2. P. 159–174.

10. Major A. Transnational State Formation and the Global Politics of Austerity. *Sociological Theory*. 2013. Vol. 31, No. 1. P. 24–48. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.306.4857&rep=rep1&type=pdf>.